

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.59>**Владислав Негребецький,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри криміналістики**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КРИМІНАЛІСТИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯК ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Стаття присвячена дослідженню можливостей використання методу криміналістичної реконструкції під час слідчого експерименту. Розглянуто значення методу реконструкції, тактичні прийоми та їх системи, основані на цьому методі, надаються практичні рекомендації для слідчих органів України.

Ключові слова: слідча дія, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, криміналістична реконструкція, моделювання, тактичний прийом.

Постановка проблеми. Слідча (розшукова) дія, передбачена ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України під назвою «слідчий експеримент», дає широкі можливості використання методу криміналістичної реконструкції, оскільки за своїм змістом ця слідча дія передбачає відтворення обстановки й обставин певної події. При цьому нерідко виникає необхідність відтворювати елементи обстановки, зовнішнього вигляду учасників події, механізм їх взаємодії тощо.

Метою статті є виявлення ролі та специфіки використання методу криміналістичної реконструкції під час слідчого експерименту й розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Виклад основного матеріалу. У теорії криміналістики питання використання методу криміналістичної реконструкції під час слідчого експерименту залишається недостатньо висвітленим. Окремим аспектам цієї проблематики присвячені роботи відомих учених-криміналістів: Р.С. Белкіна, О.А. Леві, І.М. Лузгіна й інших. При цьому реконструкція розглядається в основному як захід, що передує проведенню цієї слідчої дії [1, с. 134; 2, с. 11; 3, с. 83]. Водночас у криміналістичній літературі реконструкція як елемент тактики цієї слідчої дії практично не висвітлюється.

Відтворення умов, обстановки, схожих на обстановку події, що досліджується, є необхідною умовою правильного проведення слідчого експерименту. При цьому в науковій літературі криміналістичну реконструкцію розглядають переважно як початковий етап перед проведенням експериментальних

дій [2, с. 11]. Без реконструкції обстановки й умов результати експерименту не можна вважати об'єктивними.

Особливим різновидом слідчого експерименту є перевірка показань на місці [17, с. 583]. Зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий пропонує особі, яка допитана (підозрюваному, свідку, потерпілому), вказати місце вчинення злочину, розповісти про цю подію, супроводжуючи в певних випадках свою розповідь демонстрацією своїх дій чи дій інших осіб. При цьому для наочності й ілюстративності використовують манекени, макети предметів та інші матеріальні моделі. Слідчий зіставляє відомості, отримані під час перевірки, з реальною обстановкою на місці й із раніше одержаними показаннями й іншими доказами.

Дискусійним залишається питання про значення методу криміналістичної реконструкції під час перевірки показань на місці. Так, одні науковці розглядають її як захід, що передує проведенню перевірки [1, с. 134, 2, с. 11; 3, с. 83]. Наприклад, Р.С. Белкін наголошує, що реконструкція є початковим етапом або умовою, тактичним прийомом перевірки показань на місці, внаслідок чого результати реконструкції не мають доказової цінності [4, с. 239]. Інші автори зараховують її до змісту перевірки показань на місці. Так, В.В. Куванов вважає, що під час проведення слідчої дії можна застосовувати реконструкцію обстановки, яка здійснюється саме особою, показання якої перевіряються, для перевірки того, чи обізнана вона із цією обстановкою [5, с. 58]. Із наведеною точкою зору, на нашу думку, варто погодитися. Така реконструкція має

сенса, зокрема, у випадках, коли до моменту проведення перевірки показань обстановка на місці зазнала змін. Наступне порівняння результатів реконструкції з даними, отриманими в процесі огляду місця події, з іншими доказами дає змогу перевірити поінформованість підозрюваного про обстановку на місці, де вчинено злочин. Отже, у зазначеному випадку результати мають цілком самостійне значення. При цьому процес реконструкції охоплюється безпосередньо змістом перевірки показань на місці.

Вивчення криміналістичної літератури й матеріалів слідчої практики дало змогу виділити такі види криміналістичної реконструкції, що використовуються під час перевірки показань на місці:

- реконструкція ситуації події (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії учасників події);
- реконструкція окремих предметів;
- речовинна реконструкція зовнішнього вигляду людини.

При цьому реконструкція ситуації події може охоплювати різновиди: відтворення первісного розташування предметів у просторі; відтворення розташування учасників події; реконструкція окремих дій учасників. Необхідно звернути увагу на можливість здійснення реконструкції ситуації під час перевірки у двох формах: речовинній і графічній. Так, у криміналістичній літературі рекомендується з метою перевірки поінформованості запропонувати особі, показання якої перевіряються, описати обстановку на місці «з випередженням» [7, с. 283]. Сутність цього тактичного прийому полягає в тому, що ознаки окремих об'єктів на місці пояснюються підозрюваним заздалегідь, тобто до того, як учасники слідчої групи зможуть їх спостерігати. М.М. Хлинцов вважає такий спосіб дії ефективним для перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, в обстановці на місці події [8, с. 82]. На нашу думку, доцільно запропонувати підозрюваному зобразити просторове розташування предметів графічно, наприклад, на схемі. Унаслідок цього в слідчого з'явиться можливість порівняти цю інформацію з наявною обстановкою після прибуття в пункт, указаний підозрюваним.

Окрім автори вважають, що реконструкція відіграє домінуючу роль під час перевірки показань на місці. Так, І.М. Лузгін розглядає перевірку показань на місці як одну з форм ситуаційної реконструкції [6, с. 43]. Дійсно, відтворення ситуації (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії людей) може в окремих випадках становити зміст цієї слідчої дії. При цьому, на відміну

від слідчого експерименту, реконструкція під час перевірки показань на місці проводиться саме особою, показання якої перевіряються, і в місці, де відбулася подія. Результат реконструкції фіксується в протоколі, може в подальшому використовуватися, наприклад, для порівняння з протоколами перевірок показань на місці інших підозрюваних.

Перевірка показань підозрюваного (потерпілого, свідка) на місці події пов'язана з оціночною діяльністю слідчого. Під час перевірки показань на місці оціночної діяльності слідчого притаманна своя специфіка, що, на нашу думку, пов'язана насамперед із тим, що такого оцінювання зазнає уявна модель події на підставі показань особи, які перевіряються. Така модель є інформаційно-ймовірнісною, тому що за змістом вона представлена даними, які необхідно уточнити та перевірити. За своєю структурою вона складається із взаємозалежних чуттєво-наочних образів уже сприйнятих елементів обстановки й логічних побудов. Якщо слідчий раніше не сприймав обстановки місця події, де проводиться перевірка, то на підґрунті одних лише показань відтворити модель злочинної події досить складно. Під час проведення перевірки показань слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення та дії особи, показання якої перевіряються. При цьому уявна модель доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями й діями цієї особи. Відбувається поступовий перехід від моделі інформаційно-ймовірнісної до моделі інформаційно-достовірної. Водночас слідчий зіставляє отриману інформацію з уявною моделлю події, що перевіряється. У результаті цього остання оцінюється з погляду відповідності дійсній обстановці на місці події. Протиріччя, неточності й незрозумілості в показаннях усуваються. Отже, перевірка уявної моделі полягає в усуненні з неї інформації, яка не відповідає обстановці на місці, й відновленні моделі знову отриманою інформацією.

На нашу думку, реконструкцію ситуації під час перевірки показань на місці не можна розглядати як окремий тактичний прийом. Існує необхідність формування системи тактичних прийомів, спрямованих на відтворення тих чи інших елементів ситуації досліджуваної події (наприклад, її матеріальної обстановки, механізму взаємодії учасників). Система тактичних прийомів являє собою упорядковану сукупність (комплекс) взаємозалежних і взаємозумовлених тактичних прийомів, що мають цільову спрямованість і вибірковість у процесі її реалізації [14, с. 91]. Саме завдяки цілісності й взаємозв'язку окремих тактичних прийомів у системі

остання здатна забезпечити реалізацію кінцевої мети реконструкції – перевірку показань підозрюваного.

Так, у ситуації, коли в показаннях підозрюваного є відомості, що вказують на можливість виявлення в певному місці «знарядь злочину» (якщо раніше вони не виявлені), може бути застосовано систему тактичних прийомів, спрямовану на уточнення цього місця. Реалізація мети цієї системи тактичних прийомів залежить від позиції підозрюваного, його згоди або незгоди уточнити місце, де можуть знаходитися речові докази. Залежно від цього в рамках системи, спрямованої на уточнення місця можливого виявлення «знарядь злочину», можуть бути сконструйовані дві підсистеми тактичних прийомів.

Якщо підозрюваний згоден уточнити місце знаходження «знарядь злочину», рекомендується підсистема, що складається з таких тактичних прийомів: постановка уточнювальних запитань про розміщення місця знаходження «знарядь злочину»; поєднання розповіді з показом підозрюваним цього місця; аналіз виявлених предметів, слідів; поєднання розповіді й демонстрації підозрюваним окремих дій. Проілюструємо дію цієї підсистеми.

У лісопосадці було знайдено труп громадянки Е. Під час огляду на шиї трупа виявлено глибоку різану рану. Підозрюваний О. на допиті зізнався в учиненні вбивства Е. й розповів, що між ним і потерпілою після розпиття спиртного відбулася сварка, під час якої О. перерізав ножом їй горло. Під час перевірки показань на місці О. вказав місце, де він учинив убивство, і місце, куди викинув знаряддя злочину (ніж). У вказаному О. місці знайдено ніж зі слідами крові [15, с. 74–79].

Якщо підозрюваний відмовляється показати місце знаходження «знарядь злочину», пропонується застосувати підсистему, що складається з таких тактичних прийомів: постановка уточнювальних запитань про розміщення місця знаходження «знарядь злочину»; аналіз відповідей підозрюваного з метою визначення розшукуваного місця; спостереження за поведінкою підозрюваного; уявне моделювання перевірочних обставин події з метою визначення розшукуваного місця.

Розглянемо окремі тактичні прийоми, що входять у наведену підсистему. У криміналістичній літературі відзначалася можливість використання під час перевірки показань на місці такого тактичного прийому, як «аналіз відповідей особи, показання якої перевіряються» [16, с. 14]. Останній оснований на методі аналізу, що є необхідним елементом методу порівняння, у перебігу якого

виділяються ознаки, властиві порівнюваним об'єктам, пізнаються їх зміст і значення [4, с. 194]. У поясненнях і діях допитаної особи слідчий виділяє інформацію про обстановку, об'єкти, сліди на місці вчинення злочину, необхідну для їх виявлення.

Якщо підозрюваний відмовляється вказати місце, де знаходяться «знаряддя злочину», доцільно застосувати уявне моделювання перевірочних обставин події. У науково-практичній літературі моделювання розглядається як метод пізнання, використовуваний під час розслідування злочинів [1, с. 51]. Водночас, якщо моделювання застосовується як спосіб дії, спрямований на одержання доказів під час проведення слідчої дії, у цьому разі його необхідно розглядати як тактичний прийом. Цей тактичний прийом огляду місця події дає змогу встановити нові факти, виявити невідповідності між уявною моделлю події й тим, що було справді виявлено на місці злочину [14, с. 148]. На нашу думку, моделювання під час перевірки показань на місці необхідно розглядати не як метод пізнання, а як тактичний прийом, що дає можливість знайти розшукуване місце за допомогою особи, показання якої перевіряються. Моделюючи обставини події, слідчий подумки відтворює загальну картину вчинення злочину з метою перевірки правильності фактичних даних, що містяться в показаннях, які перевіряються. Разом із тим він спостерігає наявну обстановку. Тому уявна модель обставин події створюється з урахуванням обстановки, у якій відбувалося вчинення злочину. На підставі моделі досліджуваної події слідчий може ставити запитання, що дають змогу одержати інформацію про те, де може знаходитися розшукуване місце.

Заслугує на увагу тактичний прийом під назвою «макетування», запропонований деякими науковцями [9, с. 188–189; 10, с. 65]. Макетування полягає в реконструкції речової обстановки, яка проводиться особою, показання якої перевіряються, для перевірки її поінформованості про обстановку місця, де вчинено злочин. Перед початком перевірки слідчий у присутності понятих цілком або значною мірою змінює обстановку, про що особа, показання якої перевіряються, обов'язково попереджається [5, с. 58; 11, с. 25]. Потім ця особа відновлює обстановку в тому вигляді, який та мала в момент учинення злочину. У криміналістичній літературі рекомендується під час показу підозрюваним місця події і стану обстановки використовувати трафарети, тобто умовні зображення відповідних предметів [5, с. 58]. Пізнавальне значення зазначеного тактичного прийому полягає в тому, що отримані так

відомості про стан обстановки в момент учинення злочину, зіставлені з наявними в розпорядженні слідчого даними про первісну обстановку, допомагають виявити так звану причетну поінформованість особи, показання якої перевіряються [12, с. 124].

У психологічній літературі макетування взагалі розглядається як необхідний компонент відновлення обстановки, що сприяє виникненню асоціативних зв'язків в особи, показання якої перевіряються [13, с. 106]. Однак викликає сумнів правомірність унесення змін в обстановку перед початком її реконструкції. Перевірка показань на місці полягає в їх зіставленні з обстановкою, яка сприймається в тому вигляді, який вона має на момент проведення слідчої дії. Уважаємо, що спеціальна зміна обстановки може негативно вплинути на процес упізнання обстановки особою, показання якої перевіряються, призвести до помилок і плутанини в спогаді обставин або мати навідний характер. Відновлення первісного розташування предметів у просторі доцільно проводити, коли обстановка до моменту проведення цієї слідчої дії зазнала суттєвих змін.

Під час оцінювання результатів реконструкції обстановки, проведеної підозрюваним, необхідно враховувати можливість неправдивих результатів реконструкції. Тому, на нашу думку, така реконструкція під час перевірки показань на місці може застосовуватися тільки в тих випадках, коли є дані про первісний стан обстановки, з якими можна порівняти результати реконструкції, або необхідні відомості передбачається одержати під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, якщо доказова інформація, якою оперує слідчий, суперечить реконструйованим елементам обстановки, то доцільно звернути увагу підозрюваного на цю невідповідність.

У криміналістичній літературі відзначається можливість використання під час проведення перевірки показань на місці реконструкції окремих предметів [5, с. 58]. Така реконструкція необхідна в процесі демонстрації підозрюваному стану обстановки та способу вчинення окремих дій, якщо справжні предмети відсутні або їх застосування видається небезпечним для учасників слідчої дії. Зокрема, ними можуть бути знаряддя вчинення злочину, предмети злочинного посягання, інші об'єкти, що могли безпосередньо вплинути на вчинення учасниками події окремих дій.

Під час демонстрації особою, показання якої перевіряються, окремих дій може використовуватися речовинна реконструкція зовнішнього вигляду людини. Така рекон-

струкція полягає у відтворенні на манекені (муляжі) зовнішніх ознак людини: її статури, росту, ваги тощо [9, с. 125]. Реконструкція зовнішнього вигляду необхідна у випадках, коли участь статиста в демонстрації підозрюваним окремих дій неможлива, оскільки небезпечна для життя (коли він демонструє, як саме вчинено напад на потерпілого, запліднювалися тілесні ушкодження тощо).

Висновки

Криміналістична реконструкція під час слідчого експерименту використовується не тільки як необхідна умова проведення дослідних дій, а і як один із методів, що реалізують мету слідчої дії – перевірку показань підозрюваного (потерпілого, свідка) на місці події. Реалізація методу реконструкції відбувається через застосування тактичних прийомів і їх систем залежно від ситуації й конкретних завдань слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел:

1. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. учебное пособие. Москва: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1969. 177 с.
2. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента. Москва: ВШ МВД СССР, 1959. 171 с.
3. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва: Юрид. лит., 1964. 223 с.
4. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. Москва: Наука, 1966. 293 с.
5. Куванов В.В. Реконструкция при расследовании преступлений. Караганда: НИ и РИО Карагандинской ВШ МВД СССР, 1978. 64 с.
6. Лузгин И.М. Реконструкция в расследовании преступлений. Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1981. 59 с.
7. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. Москва: НИ и РИО ВШ МООН СССР, 1967. 289 с.
8. Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте. Саратов: Изд-во Саратовского юрид. ин-та, 1971. 119 с.
9. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. Москва: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
10. Ципарский Я.Г. Некоторые приемы реконструкции на месте происшествия для воспроизведения обстановки и обстоятельств события. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Вища школа, 1965. Вып. 2. С. 65.
11. Леви А.А., Ципарский Я.Г. Применение метода реконструкции при расследовании преступления. Москва: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. 49 с.
12. Шейфер С.А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний

на месте. *Вопр. борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1978. Вып. 28. С. 116–133.

13. Коновалова В.Е. Правовая психология. Харьков: Консум, 1997. 160 с.

14. Шепітько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 349 с.

15. Слідча практика України. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. Вип. 3. С. 74–79.

16. Шепітько В.Ю. Відтворення обстановки і обставин події: сутність, зміст, тактика. *Слідча практика України*. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2009. Вип. 7. С. 7–14.

17. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В.Ю. Шепітько та ін. 952 с.

Статья посвящена исследованию возможностей использования метода криминалистической реконструкции при проведении следственного эксперимента. Рассматриваются значение метода криминалистической реконструкции, тактические приемы и их системы, основанные на этом методе, внесены практические рекомендации для следственных органов Украины.

Ключевые слова: следственное действие, следственный эксперимент, проверка показаний на месте, криминалистическая реконструкция, моделирование, тактический прием.

The article is devoted to the research of possibilities of the use of a method of criminalistical reconstruction at investigatory experiment. The importance of criminalistical reconstruction at carrying out of this investigatory action, tactical receptions and their systems based on this method are examined, practical recommendations for the investigatory bodies of Ukraine are offered.

Key words: investigatory action, investigatory experiment verifying testimony at the crime scene, criminalistical reconstruction, simulation method, tactical reception.

